

18. Het diaconaat

18.1. Dit hoofdstuk

18.1.1. Onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk is de onderzoeksvraag aan de orde wat de betekenis en inhoud zijn van het diaconaat. Ook wordt de vraag gesteld of en in hoeverre het diaconaat in het paradigma van het apostolaat een rol speelt. Het ligt in de verwachting dat dit juist bij het diaconaat het geval zal zijn.

18.1.2. De lijn van dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk laat ik de behandeling van de vrouw in het ambt en van de diacones achterwege om deze een plaats te geven in de bijlagen.¹⁵⁶⁷ In paragraaf 18.2 volgen we de behandeling van het diaconaat in de commissie voor de kerkorde. Hierbij komen diverse onderwerpen aan de orde: art. XIX (18.2.1), het rapport *Ambten en bedieningen* (18.2.2), korte diaconale flitsen (18.2.3), de positie van de diakenen in de kerkenraad (18.2.4) en de ordinantie voor het diaconaat (18.2.5).

In paragraaf 18.3 volgt de behandeling van het diaconaat in de generale synode. Aan de orde komen respectievelijk het diaconaat in art. IV-7 (18.3.1), het diaconaat in art. V-4, ord. 1-1-1, 1-1-4 en 1-4 (18.3.2), art. XIX van de dienst der barmhartigheid (18.3.3), ord. 15 voor het diaconaat (18.3.4), waarbij diverse subpunten aan de orde komen als: de samenstelling van ord. 15 (18.3.4.1), de commissie van rapport (18.3.4.2), de opsomming (18.3.4.3), de relatie met de kerkenraad (18.3.4.4), de generale diaconale kas (18.3.4.5), de rechtspersoonlijkheid (18.3.4.6) en nog enkele punten (18.3.4.7).

Paragraaf 18.4. gaat over de behandeling van het diaconaat in de generale synode in tweede lezing. De behandeling van art. V (18.4.1), van art. XIX (18.4.2) en van ord. 15 (18.4.3). In 18.5 volgt de beantwoording van de onderzoeksvragen.

18.2. Diaconaat in de commissie voor de kerkorde

18.2.1. Art. XIX. Van het diaconaat

In zijn *Bouwplan* heeft Wagenaar in art. IV over de ambten geschreven dat aan de diakenen de dienst der barmhartigheid jegens kerk en wereld is toevertrouwd.¹⁵⁶⁸ Wagenaar heeft geen apart artikel over het diaconaat. Aanvankelijk is het de bedoeling van de commissie datgene wat er over het diaconaat te zeggen valt, te verwerken in art. IV. Als de commissie het eens is over de ouderling-kerkvoogd, zegt Van Ruler: 'Wij krijgen nu een nieuwe figuur namelijk het quaestoraat. Wij moeten nu om een misverstand te voorkomen een duidelijke karakteristiek geven van het diaconaat.'¹⁵⁶⁹ Hij stelt voor in art. IV op te nemen: 'De gemeente beantwoordt aan haar roeping tot de dienst van de barmhartig-

¹⁵⁶⁷ De behandeling van de diacones verplaats ik naar bijlage 9. De diacones komt middels een schrijven van de Bond van Diaconessenhuizen van buitenaf op de commissietafel. De zaak heeft weliswaar te maken met het apostolaat, maar vooral als een functie buiten de kerk. De kwestie van de vrouw in het ambt behandel ik in bijlage 10. Dit onderwerp is wel via het diaconaat op de agenda gekomen, maar heeft als zodanig niet een directe verbinding met of invloed op het diaconaat.

¹⁵⁶⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 3.

¹⁵⁶⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 313.

heid door middel van het diaconaat.¹⁵⁷⁰ Severijn wil dan in de alinea ook toevoegen 'waar de kerk dit nodig acht' in plaats van 'waar dit naast de herderlijke zorg van node is'.¹⁵⁷¹ De kerk moet afwijzend kunnen beschikken, opdat het niet de schijn heeft alsof ieder recht op bijstand heeft. Door Berkelbach van der Sprenkel wordt het: 'waar de kerk deze zorg nodig acht'.¹⁵⁷² Er worden diverse groepen genoemd die zorg nodig hebben. Daar wordt even over gediscussieerd, maar al snel stelt Van Ruler voor dit even te laten rusten en de commissie keert terug naar het quaestoraat. Even later wordt er een subcommissie voor het diaconaat vastgesteld voor de ordinanties, te weten Gravemeyer, Wagenaar en W.J. Hemmes.¹⁵⁷³

In de vergadering van 20 juli 1946 komen we een apart art. XX 'Van het diaconaat' tegen,¹⁵⁷⁴ terwijl dit artikel weer ontbreekt in de opsomming van de artikelen die ter tafel komen in de vergadering van 28-30 augustus 1947, tenzij we dat moeten lezen onder aan de lijst bij 'etc.'.¹⁵⁷⁵

Omdat er over het diaconaat niet zoveel verschil van mening is, is de behandeling in de notulen niet uitvoerig, behalve bij de plaats in de kerkenraad (18.2.4) en de vraag van de vrouwelijke diaken. In de vergadering van zaterdagmorgen 20 juli 1946 besluit de vergadering het diaconaat als volgt te formuleren:

Art. XX. Van het diaconaat

De gemeente beantwoordt aan haar roeping tot de dienst van de barmhartigheid door het diaconaat. Het diaconaat verleent daadwerkelijke bijstand aan hen, die verpleging en verzorging behoeven, die moeilijkheden hebben in het gezinsleven, die maatschappelijk zijn ontspoord of zich in stoffelijke nood bevinden. Het diaconaat, verkerende te midden van de sociale noden van het volk, maakt bij voortduring de kerk indachtig aan de taak, om ook overheid en samenleving te wijzen op haar roeping de gerechtigheid in deze te betrachten.¹⁵⁷⁶

'Wegens de congruentie van diaconaat en quaestoraat zal de heer Hemmes worden uitgenodigd na de eerste vergadering aan de besprekingen van de subcommissie voor het quaestoraat deel te nemen.'¹⁵⁷⁷ In de definitieve volgorde wordt art. XX gewijzigd in art. XIX.

18.2.2. Het rapport *Ambten en bedieningen*

Op de vergadering van 31 januari-2 februari 1946 te Nunspeet komt een kort rapport op tafel van de commissie Ambten en bedieningen, waarvan H. Kraemer de voorzitter is.¹⁵⁷⁸ Het begrip 'diakoneoo' is het meest wezenlijke en het meest omvattende. Er is een even grote verscheidenheid van diakonia als er een verscheidenheid van charismata is. De oorsprong van de diakonoi ligt waarschijnlijk bij het 'dienen aan de tafel'. De functie van de diakonoi is niet nauwkeurig te omschrijven vanuit het Nieuwe Testament. In Handelingen

¹⁵⁷⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 313.

¹⁵⁷¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 313.

¹⁵⁷² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 313.

¹⁵⁷³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 319.

¹⁵⁷⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 329.

¹⁵⁷⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 520.

¹⁵⁷⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 329.

¹⁵⁷⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 329.

¹⁵⁷⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 160-72.

6 zijn zij de helpers van de apostelen. Hun speciale dienst is in vers 2 omschreven en is niet wat nu 'diaconaat' genoemd wordt.

Het zou volgens het rapport zeker in overeenstemming zijn met de dienst van de diakonoi in nieuwtestamentische zin, als er diakenen en diaconessen konden zijn met een bijzondere opdracht, bijvoorbeeld voor het jeugdwerk. Omdat het diaconaat in de geschiedenis van de Gereformeerde Kerk zozeer gestempeld is door de taak van de dienst der barmhartigheid dat een verwijding van dit ambt niet verstaan zou worden, verdient het aanbeveling voor deze en dergelijke diensten óf ouderlingen met bijzondere opdracht te benoemen of hen onder de bedieningen te rangschikken.

De diaken is nog niet een volledig bevoegde ambtsdrager geworden. Men is hem (ondanks het *munus triplex*) blijven zien als armvoogd, die in de kleinere kerkenraden mede tot de kerkenraad geroepen wordt. Wil men dit tot een volledig ambt maken, dan is het nodig het ten volle in de regering van de kerk te betrekken. Naar de mening van Kraemer is daar alle reden toe, daar de diaken leiding geeft aan een essentieel aspect van het kerkelijk leven: het onderling hulpbetoon. De diakenen hebben met gezag te zorgen dat de gemeente haar bredere diaconale plicht vervult. Zij bedelen niet om een bijdrage, maar stellen de gemeente voor haar plicht, zonder welke zij geen gemeente is.

De diakenen bedienen de door Christus gewekte barmhartigheid aan kerk en wereld beide. Zoals Christus aan armen, zieken, lijdenden, afgedwaalden en hen die hulp behoeven Zijn zending volbracht, zo zendt Hij ook deze Zijn dienaren. Aan hun ambt is de reeks van 'bedieningen' gelieerd, waarmee de in een plaatselijke gemeente vertegenwoordigde kerk van Christus ingaat op de stoffelijke, geestelijke en maatschappelijke noden van haar leden en van de wereld, waarbij om praktische en principiële redenen het multum en niet het multa de leidster zal moeten zijn.

Het diaconaat omvat ook de ziekenzorg (o.a. diaconessenhuizen, inrichtingen van ziekenverpleging, zwakzinnigen en zenuwlijders, opvoedingsgestichten). Deze door Christus opgedragen taak wordt nu slechts voor een klein deel in direct verband met de (Nederlandse Hervormde) kerk uitgeoefend; voor een iets groter deel in indirect verband; voor het overgrote deel buiten verband met haar.

Allen die – waar dan ook – in dit liefdewerk arbeiden aan inrichtingen die een directe band met de kerk hebben, moeten beschouwd worden als staande in de diaconia van Christus; zij kunnen bij hun kerkenraad de aanvraag doen om in hun 'bediening' als kerkelijke medewerkers te worden erkend. Na behoorlijke toetsing zal deze erkenning hun worden gegeven en in een openbare godsdienstoefening tot uiting worden gebracht, opdat zij zich door medeverantwoordelijkheid van de kerk gedragen weten.

Zoveel mogelijk wordt aan hun bediening de vorm gegeven van diakenschap-met-bijzondere-opdracht. Hierbij wordt gedacht aan verbreding en verdieping van wat zich als mogelijkheid voordoet in de thans bestaande gemeenschappen van diaconen en diaconessen. Degenen die verbonden zijn aan de andere soort inrichtingen en daar de kerk in hun arbeid willen vertegenwoordigen, ontvangen een opdracht van de kerk.

De commissie voor de kerkorde bespreekt de aangereikte gegevens. Er ontstaat een uitvoerig gesprek. Van Ruler zou liefst een hele reformatie hebben op het punt van het ambt. Gravemeyer geeft aan dat toe te kunnen juichen, maar in de verwarring waarin de kerk zich nu bevindt, is het niet wijs die richting in te slaan. Controversen moeten nu vermeden worden. Bovendien is het nu niet wijs zich lang op dit punt op te laten houden. De nood van de kerk dringt. Dit rapport *Ambten en bedieningen* is niet het laatste woord dat erover

gesproken wordt.¹⁵⁷⁹

18.2.3. Diaconale flitsen

In plaats van een uitvoerige behandeling van de diaconie, moeten we het doen met korte gedeelten die verspreid te vinden zijn in de notulen van de commissie. Vandaar de titel van deze paragraaf. Dat er geen lange, diepgravende discussie over de diaconie is, is te verklaren omdat er allereerst als zodanig over het diaconaat niet zoveel verschil van mening is; ten tweede het quaestoraat de meeste hoofdbreken kost en ten derde (zoals we in paragraaf 25.2.2. zullen zien) het diaconaat al enkele decennia in beweging is. In de vergadering van 21-23 februari wordt art. IV behandeld. Bij art. IV wordt de formulering van Wagenaar overgenomen dat aan de diakenen de dienst der barmhartigheid jegens kerk en wereld is toebetrouwd. Verder kent het Bouwplan geen apart artikel over het diaconaat. Wel is er een uitvoerige ordinantie over het diaconaat,¹⁵⁸⁰ waarvan diverse elementen worden overgeheveld naar art. IV en tevens naar een apart artikel over het diaconaat XIX.

Bij het beheer wordt gespeeld met de gedachte een verbinding te leggen met de diaken. Zeydner zegt dat het beheer het best onder het diaconaat kan vallen. Vixseboxe laat zich ontvallen dat de kerkvoogdijwereld dit voorstel nimmer zal aanvaarden: 'In de algemene schatting is diaken veel "minder" dan ouderling.'¹⁵⁸¹ Dit laat iets zien van de oude visie op de diakenen.

18.2.4. De positie van de diakenen in de kerkenraad

Bij ord. 1-1 voor de ambtelijke vergadering komt de positie van de diakenen aan de orde.¹⁵⁸² Ik geef ook hier de discussie vrij uitvoerig weer, zodat inzicht verkregen wordt in de argumenten die voor en tegen zijn aangevoerd. Ze gaan volgens Van Ruler volledig deel uitmaken van de kerkenraad. Hij wijst erop dat de Confessio Belgica ouderlingen en diakenen op één lijn stelt.¹⁵⁸³

Haitjema wijst erop dat daar de lijn van Maarten Micron en Johannes à Lasco tegenover staat, die in de formulieren voor de bevestiging van ouderlingen en diakenen uitdrukkelijk onderscheid maakten ten aanzien van de bevoegdheden van ouderlingen en diakenen in de kerkenraad. Haitjema heeft er wel bezwaar tegen om de diakenen nu in alle functies van de kerkenraad te laten delen. Wie 'a' zegt moet ook 'b' zeggen en diakenen ook volwaardig zitting laten nemen in de synode.

Berkelbach van der Sprenkel vraagt of de kerkorde geconformeerd moet worden aan de formulieren of andersom. Gravemeyer geeft aan al jaren met dit probleem geworsteld te hebben. Hij wil erin meegaan om de diakenen de volle plaats te geven. Zo wordt het diaconaat op hoger niveau geplaatst. De Vos heeft geen principiële bezwaren. Het formulier is in ieder geval niet canoniek.

Berkelbach van der Sprenkel vreest dat de positie van het presbyteriaat wordt gedrukt als de diakenen in de regeertaak gaan delen. Noordmans wijst erop dat de ouderling vroeger

¹⁵⁷⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 177.

¹⁵⁸⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 68-75.

¹⁵⁸¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 211.

¹⁵⁸² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 398-400.

¹⁵⁸³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 398.

een zeer zelfstandige taak had in ‘assembler le peuple et rapporter les scandales’.¹⁵⁸⁴ Ouderling en diaken zijn twee onderscheiden ambten. Juist wanneer de ouderlingen zich weer naar buiten zullen keren, zal blijken hoe verschillend hun ambt ten opzichte van dat van de diakenen is. Zeydner gelooft juist dat de nieuwe positie het werk van de diakenen geestelijker maakt, zeker in grote stadsgemeenten. Severijn wil geen diakenen in de hogere vergaderingen. Haitjema wil de ambten niet vermengen, in dorpskerkenraden voelen ouderlingen en diakenen wel degelijk dat ze twee onderscheiden ambten bekleden. Van Ruler wijst erop dat ook landelijk het diaconale leven in de kerkorde uitgebreid moet worden. Emmen vraagt zich af of de reformatoren met hun scherpe onderscheiding in de beide ambten de centrale nieuwtestamentische figuur van de diaconia wel volledig recht hebben gedaan. De onderscheiding mag nooit tot scheiding worden. De gezichtspunten vanuit de diaconia kunnen op de censuur en het opzicht zeer bevruchtend werken. Hij pleit voor de eenheid van de kerkenraad. Hij wil in de hogere vergadering het aantal diakenen wel minder laten zijn dan in het voorstel, maar ze daar niettemin een plaats geven. De diaconia rust in de bediening der verzoening.

Gravemeyer heeft indertijd voor het drievoudig ambt gewezen op de binding aan het drievoudig ambt van Christus. Deze eenheid van de ambten moeten we bij alle onderscheid duidelijk zien. Hij wil de ouderlingen en diakenen nauw bij elkaar brengen. ‘Dan komen we van het “bedélen” af. We moeten een weg zoeken waarin de diakenen hun ambt volwaardig kunnen vervullen.’¹⁵⁸⁵ Noordmans zou de diakenen met de ouderlingen willen laten vergaderen in buitengewone classicale vergaderingen, maar niet in de gewone. Severijn gebruikt het argument van Gravemeyer om het tegendeel te laten zien. De apostelen worden in Handelingen 6 van de diaconia ontheven met het oog op de dienst des Woords. Van Ruler ziet hierin juist dat de apostelen eerst de diaconia uitoefenden. Berkelbach van der Sprenkel brengt naar voren dat we ten aanzien van Handelingen 6 nog steeds voor moeilijke, onopgeloste problemen staan.

Haitjema brengt naar voren dat daar waar de kerkregering principieel wordt verstaan, ‘de ambtelijke vergaderingen vergaderingen van lerende en regerende ouderlingen’ zijn.¹⁵⁸⁶ Maar het is ook volstrekt nodig dat daarnaast de diakenen vergaderen met de andere ambten. Op de vraag van Wesseldijk ‘Hoe stelt prof. Haitjema zich dan de raadpleging van de diakenen door de meerdere vergaderingen voor?’, antwoordt hij dat de diaconale groepen daar adviserend kunnen functioneren.¹⁵⁸⁷ Van Ruler antwoordt dat dit kerkrechtelijk een raad van bijstand wordt. Dat is naar zijn mening onaanvaardbaar.

Wesseldijk brengt naar voren dat hij sterk voelt dat het ontbreken van de diakenen in de bredere vergaderingen een groot gemis is. Juist daardoor heeft de diaconale arbeid de achterstand gekregen die hij nu heeft. Het diaconale leven moet in de kerkorde de weg vinden naar hoger, breder verband. Hier sluit Wagenaar bij aan. De diaconia is een belangrijk aspect van het kerkelijke leven. Als de diakenen weggesneden worden in de hogere verdiepingen van de kerk, dan wordt het diaconale leven zelf afgesneden. Emmen ondersteunt dit door te verwijzen naar de Acta van de synode van Emden van 1571 volgens welke de diakenen naar de meerdere vergaderingen worden gedelegeerd. Zeydner voelt er ook veel voor.

¹⁵⁸⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 399.

¹⁵⁸⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 399.

¹⁵⁸⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 400.

¹⁵⁸⁷ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 400.

Berkelbach van der Sprenkel vraagt of ze daar kunnen worden toegelaten met adviserende stem. Severijn past Emden zo toe dat in de kleine gemeente aan de wijsheid van de plaatselijke kerkenraad wordt overgelaten of zij een ouderling of diaken afvaardigen. De discussie wordt afgerond met de opmerking van Wagenaar dat een adviserende stem het diakenambt declassieert.

18.2.5. De ordinantie voor het diaconaat

Bij de stukken voor de vergadering van 20-23 februari 1947 is een ontwerpordonnantie van de subcommissie voor de diaconale zaken. Het schrijven is ondertekend onder andere door Gravemeyer en Wagenaar, dus voorstanders van een volledige en volwaardige plaats van de diaken in de kerkenraad.¹⁵⁸⁸ In de vergadering van 26-28 juni 1947 worden de eerste zeven artikelen behandeld. De notulen zijn kort: 'De artikelen 1-7 worden gelezen, besproken en waar nodig gewijzigd.'¹⁵⁸⁹

In de vergadering van 24-26 juli wordt de behandeling voortgezet.¹⁵⁹⁰ Er vindt geen principiële discussie meer plaats in de zin van de vorige paragraaf. De positie schijnt geaccepteerd te zijn. Er worden eigenlijk alleen maar tekstuele wijzigingen behandeld. Wel komt er bij het verbod om diakenen te betalen nog een gesprek of het toch niet mogelijk zou moeten zijn. Van Ruler en Gravemeyer zijn voor de mogelijkheid van een 'ambtsinkomen', Haitjema is er huiverig voor. Gravemeyer bepleit de mogelijkheid nu niet door een verbod onmogelijk te maken. De alinea vervalt.

Severijn komt op tegen het opleggen van de dienst der barmhartigheid aan de gemeente. Gravemeyer valt hem bij. Van Ruler vindt dat er ook in deze dingen best tucht mag zijn. Emmen wil niet systematiseren. De alinea vervalt.

18.3. Het diaconaat in de generale synode

18.3.1. Diaconaat in art. IV-7

We richten ons in dit hoofdstuk in het bijzonder op art. XIX 'Van de dienst der barmhartigheid' en ord. 15 'Voor het diaconaat'. Diaconie en diaconaat komen echter ook in andere artikelen en ordinanties voor.

Als eerste vraagt art. IV-7 onze aandacht. In art. IV worden de drie ambten vermeld die er zijn om deze orde der Kerk te onderhouden en in de verscheidenheid der diensten te voorzien. De ambten worden afzonderlijk vermeld, inclusief de taken die inzonderheid aan dit ambt zijn toevertrouwd. In art. IV-7 worden de diakenen vermeld. Het voorstel van de commissie voor de kerkorde luidt in dezen als volgt:

Aan de diaken is toebetrouwd

De dienst der barmhartigheid jegens gemeente en wereld, inzonderheid door bijstaan aan hen, die verpleging en verzorging behoeven, die moeilijkheden hebben in het gezinsleven, die maatschappelijk zijn ontspoord of zich in stoffelijke nood bevinden;

Staande te midden van de sociale noden van het volk, bij voortdurend de Kerk indachtig te maken aan haar taak, om ook overheid en samenleving te wijzen op haar roeping, de gerechtigheid in deze te betrachten;

De ambtelijke tegenwoordigheid bij de eredienst, in het bijzonder ook voor de leiding van het

¹⁵⁸⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 461v.

¹⁵⁸⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 506.

¹⁵⁹⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 511v.

inzamelen van de liefdegaven en het dienen aan de tafel des Heren, en
Het beheren van de diaconale gelden en goederen.

Er vindt hierover betrekkelijk weinig discussie plaats. De commissie van rapport stelt een redactiewijziging voor van de tweede alinea: '... De taak om, staande te midden van de noden van het volk, hun kennis aangaande de sociale noden van het volk dienstbaar te maken aan de voorlichting van de Kerk, opdat deze ook overheid en samenleving wijze op haar roeping, de gerechtigheid te betrachten.'¹⁵⁹¹ De commissie gelooft dat deze formulering beter aansluit bij de aanhef van deze alinea.

Er worden nog diverse vragen gesteld en opmerkingen gemaakt die niet tot een diepgaande discussie leiden. Ouderling Hiddink stelt bijvoorbeeld de vraag of in de formulering van de kerkorde de diaconie niet op het gebied van de burgerlijke overheid komt. Honders wijst op de tendens de diaconale taak niet tot de huisgenoten des geloofs te beperken. Van Dongen deelt mee dat de subcommissie liever van de dienst der offerande spreekt dan van het inzamelen van de liefdegaven. De Dordtse kerkorde van 1619 spreekt nog over het troosten van de benauwden en de zieken. Hij stelt voor om te lezen in de eerste alinea 'bijstand en vertroosting'. Het laatste neemt de synode over, na enkele reacties trekt Van Dongen het eerste in.

Diepgaander bespreking lokt de opmerking van ouderling De Geer uit dat de ambten niet de gemeente vertegenwoordigen, maar Christus in de gemeente. Vandaar dat de ambtsdragers staan als een teken dat de gemeente leeft van het apostolisch gezag, dat er iets tegenover de gemeente staat.¹⁵⁹² De ambtsdragers hebben gezag doordat zij het gezag van de apostelen laten gelden. 'Als wij, aldus spreker, het ambt zien als een specialisering van het apostolaat der gemeente, komen wij tot practisch géén ambt. Alles hoort erbij. Dan is iedereen ambtsdrager geworden, wat op hetzelfde neerkomt als wanneer wij zeggen dat er geen ambt is.'¹⁵⁹³

De Geer zegt dat gezegd moet worden dat het apostolaat van de gemeente de vrucht is van het *ene* ambt om de gemeente bij haar apostolisch fundament te roepen en te bewaren. 'Hieruit vloeit voort, dat het antwoord op het ambt onveranderlijk en onlosmakelijk is een stoet van bedieningen met aan het hoofd het diakenwerk. Ook de kerkvoogdij zou er eventueel onder kunnen vallen.'¹⁵⁹⁴ Hij heeft er begrip voor dat een en ander zo ingrijpend is dat deze materie niet geheel in de vergadering kan worden uitgesproken. Hij geeft in overweging de hele kwestie nog eens door de commissie voor de kerkorde te laten bestuderen. Dan vraagt hij: 'Hoe denken overigens de hier tegenwoordige leden dezer Commissie over een en ander?'¹⁵⁹⁵

De leden gaan op de vraag in. Berkelbach van der Sprenkel zegt dat er veel gesproken is 'over het ambt en de drieheid ervan'.¹⁵⁹⁶ 'Er was voorliefde voor het getal drie, denkende aan de drie ambten van Christus. De Commissie besloot een drie-ambten-stelsel aan de Kerk voor te leggen en het doctorenambt te laten vervallen.'¹⁵⁹⁷ De Geer antwoordt dat hij het uiterst zwak vindt de drie ambten als weerspiegeling van het drievoudig ambt van

¹⁵⁹¹ *Handelingen 1948*, 122.

¹⁵⁹² *Handelingen 1948*, 127.

¹⁵⁹³ *Handelingen 1948*, 127.

¹⁵⁹⁴ *Handelingen 1948*, 127.

¹⁵⁹⁵ *Handelingen 1948*, 128.

¹⁵⁹⁶ *Handelingen 1948*, 128.

¹⁵⁹⁷ *Handelingen 1948*, 128.

Christus te zien. 'De profetische werkzaamheden staan bij Christus achter de priesterlijke en de koninklijke.'¹⁵⁹⁸

Berkelbach van der Sprenkel werpt tegen dat een ambt een dienst is die gezag vraagt. Naar zijn mening is het niet juist Christus alleen als gezagsdrager te zien en al het andere onder de dienst te brengen. De Geer maakt duidelijk 'dat hij voor het ene ambt in de Kerk pleit: het ouderlingenambt: ouderlingen die het Woord prediken en ouderlingen die de mensen onder het Woord brengen. Daarnaast zijn er de bedieningen als antwoord van de gemeente, aan het hoofd de diaken. De ouderling bewaart de gemeente bij haar apostolisch fundament en brengt haar daartoe.'¹⁵⁹⁹

Roscam Abbing meent dat Calvijn terecht de diaken als ambtsdrager zag. Het meest constituerende is volgens hem dat het ambt in opdracht van de gemeente fungeert. In de kerkenraad krijgt men het regeren erbij.

Van Ruler geeft aan dat het diakenambt als specificatie van het ouderlingenambt gezien kan worden. Het ambt mag echter niet alleen als opdracht van de gemeente worden gezien. 'Er vindt ook uitverkiezing plaats, Christus roept zelf tot het ambt. Er is een rechtstreekse relatie van de ambtsdrager en Christus. De dimensie der regering mag niet als zelfregering van de gemeente worden gezien, Het karakteristieke van het ambt is de regering die van Christus uitgaat over de gemeente.'¹⁶⁰⁰ Van Ruler doet vervolgens de ontboezeming dat hij over de ambten geen klaarheid heeft. Hij vraagt zich ook af of er geen afzonderlijk ambt voor de zendeling moet worden gecreëerd.

Hierna handhaaft De Geer zijn voorstel het artikel over de ambten terug te sturen naar de commissie voor de kerkorde.¹⁶⁰¹ Van Dongen sluit hierbij aan en zegt dat dan ook de mogelijkheid van de openstelling van het diakenambt voor de vrouw nader wordt overwogen. 'Berkelbach van der Sprenkel wijst er nog eens op dat de Commissie uit praktische overwegingen geen radicale voorstellen aandurfde. Als de Commissie de voorgestelde taak aanvaardde, zou ze binnen afzienbare tijd een geheel nieuw Ontwerp Kerkorde moeten indienen met een nieuw ambtenstelsel.'¹⁶⁰²

Hierna besluit de synode het voorstel van De Geer niet te aanvaarden. Het moderamen zegt toe het voorstel voor een studiegcommissie te overwegen. Hierna neemt de synode het besluit art. IV, 'behoudens de passage over de ouderling-kerkvoogd en over de ambts-taak van de diaken, te aanvaarden.'¹⁶⁰³

Bij de behandeling in tweede lezing wordt er uitvoerig gediscussieerd over het wijzigingsvoorstel van de classis Gouda. Gouda wil in de opsomming van art. IV-7 de stoffelijke nood als eerste noemen. Heel de visie op het diaconaat blijkt eraan ten grondslag te liggen. Ouderling Mulckhuysen zegt: 'Er kan nog wel eens de tijd komen dat er wel degelijk een stoffelijke nood is die het eerst om voorziening roept.'¹⁶⁰⁴ Hemmes heeft hier bezwaar tegen, omdat de armoede wordt teruggedrongen. De overheid is bereid hierin te voorzien.

¹⁵⁹⁸ *Handelingen 1948*, 128. M.i. bedoelt De Geer dat het profetische ambt van Christus primair is en de beide andere draagt. Zo ziet hij het ambt van ouderling als het eigenlijke ambt, terwijl het diakenambt voor hem een bediening is als antwoord van de gemeente.

¹⁵⁹⁹ *Handelingen 1948*, 128.

¹⁶⁰⁰ *Handelingen 1948*, 128.

¹⁶⁰¹ *Handelingen 1948*, 129.

¹⁶⁰² *Handelingen 1948*, 129.

¹⁶⁰³ *Handelingen 1948*, 129.

¹⁶⁰⁴ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1283.

De uitkeringen zijn zo hoog dat de diakenen niet meer in staat zijn ze te dragen. Nu zijn er o.a. de bijzondere noden en de gezinszorg. G. Boer meent dat er een principiële beslissing wordt genomen als men van een tijdsverschijnsel uitgaat. De Geer voelt dat achter het amendement iets diepers zit, namelijk de kwestie van de armen. Men ziet hen te veel als mensen die een bepaald bedrag nodig hebben, 'maar er is ook een neiging hen weg te drukken, terwijl zij in de Bijbel onder de bijzondere gunst van God staan. Men wenst geen armen meer te zijn in welk opzicht dan ook. Het is jammer dat het woord "armen" niet is gebruikt.'¹⁶⁰⁵ Van Dongen wijst erop dat in de ordinantie op het diaconaat de noden worden onderscheiden. Het stoffelijke zit door alles heen. En daarom moet men het niet te zwaar belasten door het vooraan te zetten.

Gravemeyer hoopt van harte 'dat wat achter de huidige redactie staat in de Kerk levend wordt. Er is weer visie op de sociale gerechtigheid, waarin de Kerk in menig opzicht in gebreke is gebleven. Laat de Kerk een krachtig getuigenis geven voor sociale gerechtigheid, opdat de armoede door de overheid teruggedreven worde.'¹⁶⁰⁶ En als antwoord op Boer zegt hij: 'Er is geen sprake van een aanpassing aan de tijd.'

Nieuwpoort zegt bang te zijn dat al deze taken zo'n aanspraak op de diaconieën doen dat ze geen zorg voor hun armen meer kunnen hebben. De eerste taak van de diaconie is de zorg dat er in eigen kring geen gebrek heerst, al het andere moet op de tweede plaats komen. Iedere gemeente 'kent nog tientallen mensen die aan de rand van de ellende leven'.¹⁶⁰⁷

De preses meent dat de overheidszorg te weinig wordt gezien onder het gezichtspunt dat de kerk vroeger trachtte de armen te helpen, doch dat de overheid thans deze zaak heeft opgenomen. Daar kan men alleen maar blij mee zijn. Als de overheid niet voldoende de slachtoffers van het maatschappelijk bestel opvangt, kan de kerk de overheid daarop aanspreken het beter te doen of anders zelf aanvullend helpen.

De Jong zegt ervan te schrikken dat stoffelijke en andere armoede door de synode streng worden gescheiden. De kerk mag op het terrein van reclassering en kinderbescherming ook niet achteraan komen. 'Het gaat om bewustwording van een diepere taak van het diaconaat. Stoffelijke en geestelijke armoede zijn niet te scheiden.'¹⁶⁰⁸

Hemmes is blij met deze bespreking. Hij is wel verbaasd dat men de kwestie van de uitkeringen zo hoog aanslaat. De kerk was niet veel meer dan een 'bedelingsinstituut'. 'Op het werk van de gewone ondersteuning werd weinig zegen gezien. Men gaf alles aan vaste ondersteuning'.¹⁶⁰⁹ De ogen van de regering zijn voor de nood opengegaan en de steun-normen zijn hoog. Nu kan de kerk zich op bijzondere noden richten.

Gravemeyer 'ziet met vreugde het rechte inzicht in de diaconie zich ontwikkelen. Spr. zag de geweldige tekortkomingen van Kerk en Overheid in het verleden.'¹⁶¹⁰ Nu de overheid deze nood ziet en ter hand neemt, blijft er nog veel werk over. 'De diaconie houdt een taak in de gezinnen, waar de vrouw het werk niet aankan enz. De Kerkorde is een reactie op een vroegere tijd, waarin Overheid en Kerk haar taak niet verstonden.'¹⁶¹¹ 'Als er een bepaalde bijzondere stoffelijke nood is, zal de diaconie daarin moeten voorzien met hulp

¹⁶⁰⁵ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1283.

¹⁶⁰⁶ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1283.

¹⁶⁰⁷ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1283.

¹⁶⁰⁸ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶⁰⁹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹⁰ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹¹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

van de Gemeente, die mede door de Kerkorde tot waarachtige diakonia moet worden opgeroepen.'

Ouderling Kleywegt is dankbaar voor de formulering van de kerkorde. 'Ook als de Overheid niets deed, zou spr. de voorgestelde volgorde willen handhaven, als oproep aan de Overheid. Deze moet in de eerste plaats voor de stoffelijke nood zorg dragen. De zorg voor de stoffelijke nood is niet in de eerste plaats de taak van de Kerk.'¹⁶¹²

Kievit wordt door deze stemmen 'de andere kant op gedreven'. Hij hoort met verbazing dat men de armenzorg tot taak van de overheid maakt. Als de overheid de armenzorg overnam, zou hij dit betreuren. 'Het is principieels iets anders of men van de Overheid of van de Gemeente zijn noodduft ontvangt.'¹⁶¹³ Mulckhuysen sluit zich bij Kievit aan. Bijbels gezien is de armenzorg deel van het diaconaat. 'De Kerk van de vorige eeuw en van het eerste deel van deze eeuw heeft haar armen schromelijk verwaarloosd. Het is een oordeel, dat de Overheid deze zorg moest overnemen.'¹⁶¹⁴

Gravemeyer wijst erop dat het niet over de armenzorg gaat, maar over sociale gerechtigheid, waarbij de overheid en de kerk tekortschoten. 'Dat de Overheid de armen verzorgt, is onjuist, maar deze zijn door onze onaandoenlijkheid en hardheid ontstaan. Mede door de Kerkorde komt er een oproep op een betere weg te gaan.'¹⁶¹⁵

Al wordt het amendement van Gouda niet aanvaard, het heeft wel een discussie over het diaconaat opgeroepen. Het rapport wordt aanvaard.

Ten slotte komen er nog enkele losse 'opmerkingen' ter sprake. De commissie wijst op de zinsnede 'inzonderheid aan de huisgenoten des geloofs'. De commissie heeft hiertegen het bezwaar 'dat daarmee een opvatting van de diaconale taak in de hand gewerkt wordt, waarbij de diaconale arbeid tot de kleinst mogelijke kring van leden der gemeente wordt beperkt.'¹⁶¹⁶ De synode volgt hierin de commissie van rapport.

18.3.2. Het diaconaat in art. V-4 en ord. 1-1-1, 1-1-4 en 1-4

Bij art. V-4 verwachtte ik een uitvoerige discussie, omdat in dit artikel de diakenen in de kerkenraad worden opgenomen. Het luidt: 'De kerkenraad bestaat uit de bij de gemeente dienstdoende dienaren des Woord, de ouderlingen en de diakenen.' Het opvallende is dat er bij art. V-4 weinig discussie is. Discussie komt juist her en der op. Zo vraagt de klassicale vergadering Franeker bij art. IV naar 'de taak van de diakenen in het opzicht'. Het antwoord van de commissie van rapport luidt dat deze vraag 'naar het oordeel Uwer commissie in deze zin moet worden beantwoord, dat in de samenstelling van art. V inderdaad blijkt, dat zij ook aan de regeerarbeid van de meerdere vergaderingen deelnemen.'¹⁶¹⁷

Noch bij de eerste lezing,¹⁶¹⁸ noch bij de tweede kom ik kritische opmerkingen over deze verandering tegen.¹⁶¹⁹ Hetzelfde geldt van ord. 1-4. Vijf klassicale vergaderingen achten het getal 'drie' (drie ouderlingen, drie diakenen) voor kleine gemeenten te hoog.¹⁶²⁰ De commissie van rapport meent dat in zulke gevallen de dispensatiemogelijkheid voldoende

¹⁶¹² *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹³ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹⁴ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹⁵ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶¹⁶ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1285.

¹⁶¹⁷ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1285.

¹⁶¹⁸ *Handelingen 1948*, 129-133.

¹⁶¹⁹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1284.

¹⁶²⁰ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1368.

aan dit bezwaar tegemoetkomt. De voorzitter acht het beter het aantal dispensaties af te wachten. 'De Commissie van overgang kan altijd nog een wijziging aanbrengen als dit nodig blijkt te zijn.'¹⁶²¹

Van Ruler snijdt de kwestie aan bij de behandeling in eerste lezing van ord. 1-4 over de classicale vergadering. Het gaat eigenlijk over de vraag of de gemeenten bijeenkomen of de ambten. Hij zegt, dat 'als men leest "de gemeenten ... komen bijeen" niet is uitgesproken dat de aanwezigen ter Classicale Vergadering niet alleen als afgevaardigden der gemeenten maar ook als ambtsdragers bijeen zijn. Er loopt een lijn van Christus naar het ambt.'¹⁶²² Hij springt dan ineens over naar de verandering van de positie van de diaken: 'De knoop, sinds 1816 tussen ouderlingen en diakenen bestaande, is door de Commissie voor de Kerkorde doorgehakt.' Hij wijst er dan op dat volgens de Nederlandse Geloofsbelijdenis de diaken wel in de kerkenraad hoort, maar volgens de Dordtse kerkorde van 1619 en het formulier voor de bevestiging van ouderlingen en diakenen niet. 'Het voor de Kerk wezenlijke element van de dienst der barmhartigheid moest in de Classicale Vergadering stemhebbend aanwezig zijn en er is hier van koerswijziging in vergelijking met 1816 sprake.'¹⁶²³ Harkema zegt de vraag over te houden of het diakenambt ook een regeerambt geworden is. Hierna leest Honders art. XXX van de Nederlandse Geloofsbelijdenis voor en laat zo zien dat het niet iets nieuws is de diaken regeermacht te geven. 'Dit is in de lijn van de Confessie, niet van de Dordtse kerkorde.'¹⁶²⁴

Bij de behandeling in tweede lezing van ord. 1-4-4 komt de zaak kort ter sprake omdat zes classicale vergaderingen zich tegen afvaardiging van diakenen verklaard hebben, omdat deze geen regeermacht hebben. De meerderheid van de commissie van rapport 'stelt voor op dit punt niets te veranderen. Zij meent, dat het diakenambt in deze kerkorde pas tot volle ontplooiing komt.'¹⁶²⁵ De preses wijst erop dat de beslissing al gevallen is bij art. V van de kerkorde. De synode volgt het advies.

18.3.3. Art. XIX. Van de dienst der barmhartigheid

De behandeling van art. XIX vraagt in de synode niet veel tijd. De synodale handelingen bevatten nog geen zestien regels aan tekst hierover.¹⁶²⁶ Ouderling Feenstra heeft moeite met de tweede alinea: 'Door werken der barmhartigheid geven de leden der gemeente gehoor aan hun roeping tot onderling dienstbetoon en tot bijstand van hen, die lichamenlijk, maatschappelijk of zedelijk in nood verkeren.' Door het zo te formuleren 'wordt de gemeente het grondvlak waarop het ambt van de diakenen rust. Het ambt komt in het gedrang. Men leze: "steunen".' Spijkerboer stelt voor 'dragen zij'. Na enige discussie trekt Feenstra zijn amendement in en wordt besloten tot een omzetting door te lezen: 'De leden der gemeente geven door werken der barmhartigheid ... *dragen*.' Hierna wordt het artikel met algemene stemmen aangenomen.

¹⁶²¹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1368.

¹⁶²² *Handelingen 1948*, 248v.

¹⁶²³ *Handelingen 1948*, 249.

¹⁶²⁴ *Handelingen 1948*, 249.

¹⁶²⁵ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1378.

¹⁶²⁶ *Handelingen 1948*, 185.

18.3.4. Ord. 15 voor het diaconaat

18.3.4.1. Samenstelling ord. 15

De opzet van de ordinantie over het diaconaat is als volgt:¹⁶²⁷

I. Het diaconaat

Art. 1 Het diaconaat

Art. 2 Het werk der diakenen

Art. 3 De werkwijze der diakenen

Art. 4 De administratie van het diaconaat

Art. 5 Diakenen voor bijzondere werkzaamheden

Art. 5 Diaconale bedieningen

Art. 7 Gezinsverzorgsters

Art. 8 Het diaconaat in gedecentraliseerde gemeente

Art. 9 Locale diaconale instellingen

Art. 10 Regionale diaconale instellingen

Art. 11 Het diaconaat in het rechtsverkeer

II. De financiën van het diaconaat

Art. 12 De diaconale inkomsten

Art. 13 Het beheer van diaconale gelden en goederen

Art. 14 Schenkingen en erfstellingen

Art. 15 Bestemming van het saldo der rekening

Art. 16 De begroting

Art. 17 De rekening

III. De bredere diaconale organen

Art. 18 De provinciale diaconale commissie

Art. 19 De algemene diaconale raad

Art. 20 De taak van de bredere diaconale organen

18.3.4.2. Commissie van rapport

De commissie van rapport¹⁶²⁸ (zichzelf ook wel aanduidend als 'subcommissie') vermeldt dankbaar gebruik te hebben gemaakt van de arbeid van een werkcommissie 'die in de gecombineerde vergadering van de Algemene Diaconale Raad en het Algemeen Bestuur der Federatie van Diaconieën van 30 Januari 1948 was benoemd'.¹⁶²⁹ Deze werkgroep heeft een rapport opgesteld dat de subcommissie al voor haar eerste vergadering in bezit heeft. De commissie is dankbaar voor de verhelderende en kritische opmerkingen 'uit de boezem van het diaconaat'.

De subcommissie getuigt in de synode van 'haar grote dankbaarheid dat een ontwerp-ordinantie als deze aan de Kerk wordt voorgelegd.' De commissie van rapport geeft een

¹⁶²⁷ *Handelingen 1949*, 684-91.

¹⁶²⁸ Aan het einde van het rapport worden de leden van de commissie genoemd: C.G.C. Quarles van Ufford (vrz.), O.J. Reinders, M.K. Feenstra, H.J. Hans, Th. Seldenrath, W.J. Hemmes, J.C. van Dongen. *Handelingen 1949*, 694.

¹⁶²⁹ *Handelingen 1949*, 691.

uitvoerige toelichting die ordelijk gerangschikt is. Ik noem hiervan:

- I. De nomenclatuur Diaconaat – Diaconie
- II. De horizontale bindingen van diaconaat en diakenen in vergaderingen en organen
- III. Voorlichting inzake het betrachten van gerechtigheid in sociale noden
- IV. Behartiging van zaken door het consistorie alleen

De onderverdeling van de ordinantie in hoofdstukken:

Ad I. De commissie van rapport is blij dat de centrale commissie van rapport in art. V de aanduiding ‘het diaconaat’ gewijzigd heeft in ‘diaconie’. Als zodanig is de commissie van rapport het eens met de commissie voor de kerkorde dat ‘de nieuwe visie op diaconale arbeid het gebruik van een andere dan de tot dusver gebruikte, erfelijk belaste term: “diaconie” rechtvaardigde, meenden wij toch, dat tenminste voor de instelling met rechts-persoonlijkheid, met het oog op continuïteit voor de wet, deze term gehandhaafd moet worden.’¹⁶³⁰ De commissie van rapport vertrouwt dat, als de zaak in diaconale aangelegenheden zich wijzigt, het woord gaandeweg een andere klank zal krijgen. De commissie van rapport stelt het volgende woordgebruik vast:

de *dienst der barmhartigheid* (curs. RvK) is de taak der gemeente (K.O. art XIX, ord. 15 art. 1, 1^e lid);

het *diaconaat* (curs. RvK) is haar ambtelijke dienst (ord. 15, art. 1, 1^e lid);

de *diaconie* (curs. RvK) in haar verschillende aspecten, is het orgaan (ord. 15, art. 5, 1^e lid), het college (K.O. art. V, ord. 15, art. 22, 2^e lid) en de rechtspersoonlijkheid bezittende instelling (ord. 15, art. 6, 1^e lid);

de *diakenen* (curs. RvK) zijn de ambtsdragers, aan wie het diaconaat is toevertrouwd (art. 1, 1^e lid), die de diaconie als college vormen (K.O. art. V ord. 15, art. 8, 2^e lid en art. 8, 7^e lid); die zitting hebben in de diaconie als orgaan – (art. 5, 1^e lid) en die de diaconie als rechtspersoonlijkheid bezittende instelling besturen.

Ad II. De commissie van rapport wijst erop dat in het ontwerp het priesterlijke karakter van het diaconaat sterk wordt beklemtoond. ‘Er is evenwel geen sprake van een scherp van andere arbeidsterreinen te scheiden dienst: er is een wezenlijk en nauw verband met de andere ambten (vgl. art. 2a).’¹⁶³¹ Dit is van uitnemend belang, omdat in de praktijk allerlei werk bij de diakenen werd ondergebracht, terwijl aan dat werk toch sterk presbyteriale en pastorale kanten zaten. De rapporteur noemt als voorbeeld de vorming van kerkenraadscommissies voor gezinszorg.

Ad III. De synode heeft in het *Ontwerp kerkorde* in art. IV een wijziging aangebracht in de tweede ambtstaak van de diaken. Deze wijziging legt een sterkere klemtoon op het voorlichtende en dienende karakter ervan. De volle nadruk moet vallen op het woord

¹⁶³⁰ *Handelingen 1949*, 692.

¹⁶³¹ *Handelingen 1949*, 693.

'dienen'.¹⁶³² Het mag niet gebeuren dat diaconale organen overheid en samenleving gaan oproepen gerechtigheid te betrachten met voorbijgaan van de ambtelijke vergaderingen.

Ad IV. De subcommissie deelt mee dat zij zich tot de centrale commissie van rapport heeft gewend met de mededeling dat het gewenst is aan 'het consistorie alleen een plaats te geven als centrum van bezinning en als werkgemeenschap (bijv. ord. 12, art. 1), maar in zaken van benoeming en regering de kerkeraad als geheel te laten handelen. Wij hebben dan ook in overweging gegeven in ord. 4 artt. 3 en 16 en ord. 5 artt. 1, 3, 4 en 6 het woord "consistorie" te vervangen door "Kerkeraad".¹⁶³³

De commissie van rapport stelt tevens voor om de onderverdeling in hoofdstukken te wijzigen om het geheel overzichtelijker te maken. Hierbij let de commissie ook op de parallelie met ord. 16.

In het ontwerp is de volgorde:

- I. Het diaconaat
- II. De financiën van het diaconaat
- III. De bredere diaconale organen

De commissie stelt voor:

- I. *Het diaconaat*: geeft een omschrijving daarvan en van werk en werkwijze der diakenen.
- II. *De diaconie*: omschrijft haar naar haar verschillende aspecten.
- III. *Diaconale bedieningen en instellingen*: noemt de bedieningen, gezinsverzorgsters, locale en regionale instellingen.
- IV. *de financiën* van de diaconie.
- V. de bredere diaconale organen.¹⁶³⁴

18.3.4.3. De opsomming

Hierna volgt de behandeling in de synode. De commissie van rapport heeft de opsomming in art. 1-2 'logischer gegroepeerd en gedeeltelijk nauwkeuriger geformuleerd. Achtereenvolgens krijgen wij de lichamelijke, maatschappelijk en zedelijke noden (vgl. K.O. art. XIX nieuw), of anders gezegd de sociaal-medische, sociaal-economische en sociaal-paedagogische (preventieve en repressieve) aspecten van de diaconale arbeid.'¹⁶³⁵

De subcommissie geeft aan in de opsomming iets wezenlijks te missen dat juist in de oorlog het diaconaat nieuw leven heeft ingeblazen: 'de hulpverlening aan onderduikers en hun gezinnen, verder aan gezinnen van gevangenen en Engelandvaarders.' De commissie denkt nu aan hulp aan vluchtelingen om het geloof en wat voor vluchtelingennood en

¹⁶³² De voorgestelde tekst van ord. 15, art. 1 slot, luidt: 'de Kerk te dienen in haar taak om ook overheid en samenleving te wijzen op haar roeping ten aanzien van de sociale vraagstukken de gerechtigheid te betrachten.' *Handelingen 1949*, 685.

¹⁶³³ *Handelingen 1949*, 694.

¹⁶³⁴ Het is geworden: I. Het diaconaat (artt. 1-6); II. Het college van diakenen (artt. 7-11); III. De diaconie (art. 12-14); IV. Diaconale gelden en goederen (artt. 15-21); V. De bredere diaconale organen (artt. 22-26).

¹⁶³⁵ *Handelingen 1949*, 695v.

oorlogsellende er ook in een land en de wereld nog kunnen komen. Men kan zeggen dat dit allemaal niet in een kerkorde vastgelegd hoeft te worden, maar als de kerk nog eens in verdrukking zou komen, is het van belang dat het in de kerkorde vastligt. De schijn moet vermeden worden 'dat de Kerk zich zou inrichten op een perfect gespecialiseerd diaconaat in een perfect gespecialiseerde samenleving, zonder dat zij haar roeping zou verstaan in de chaos der volkeren.'¹⁶³⁶ De commissie stelt voor in de opsomming van art. 1 als negende punt op te nemen: 'de zorg voor verdrukten, vervolgd en verdrevenen om der gerechtigheid wil'.

Ouderling De Geest stelt voor: '*het opnemen en verzorgen van verdrukten, vervolgd en verdrevenen; in zonderheid van hen die lijden om der gerechtigheid wil*'. Dit amendement wordt aangenomen.

18.3.4.4. De relatie met de kerkenraad

Bij art. 3-1 wordt toegevoegd 'in overleg met en in', zodat de tekst luidt dat de diakenen hun werkzaamheden verrichten in overleg met en in verantwoordelijkheid aan de gehele kerkenraad.¹⁶³⁷ Dit ontlokt de discussie of de diakenen zo niet te zeer gebonden zijn. Van Ruler geeft aan dat dit voorstel juist uit de diaconale wereld is opgekomen 'vanuit het besef, dat de gehele Kerk een diaconaal lichaam is. Dit moet ook in het orgaan, waarmee het lichaam van Christus geregeerd wordt, n.l. in de Kerkenraad tot uitdrukking komen.'¹⁶³⁸ Door 'in overleg met' wordt het diaconale met het gehele wezen van de kerk verbonden. Het voorstel wordt aangenomen, zij het dat tekstueel alleen nog de verandering aangebracht wordt 'de Kerkenraad in zijn geheel'. Op voorstel van Boenders, gesteund door Van Ruler, wordt in lid 3 'lidmaten' veranderd in 'gemeenteleden', omdat ook doopleiden leden van de kerk zijn.

18.3.4.5. Generale diaconale kas

Bij art. 5-4 zien we hoe de oorlog doorwerkt.¹⁶³⁹ Er wordt door de centrale commissie van rapport voorgesteld de generale diaconale kas waarover gesproken in ord. 16-15 nadrukkelijk te noemen in ord. 15-20 en ord. 15-21. Gedurende de oorlog heeft de kas tot onderlinge hulpverlening prachtig werk gedaan. Ook afgezien van deze kas moet het besef ingang vinden dat de sterkere diaconieën de noden van de zwakkere hebben te dragen. De Lange vraagt of deze hulpverlening vanuit de generale diaconale kas verplicht wordt en alle diaconieën raakt. Als deze verplichting bedoeld wordt, zullen zich ongetwijfeld in de huidige kerkelijke situatie moeilijkheden voordoen. Van Ruler meent dat de roeping een verplichting van Godswege bedoelt en geen kerkordelijke verplichting.

18.3.4.6. Rechtspersoonlijkheid en nog enkele punten

Bij art. 6-1 vermeldt de commissie dat dit lid aanleiding gegeven heeft tot grondige bespreking. 'Mede op grond van een schrijven van mr. H. Mulderijde lijkt het verantwoord en gewenst uit te spreken, dat de diaconie rechtspersoon is. Het wordt beter geacht de diaconie door voorzitter en adm.-diaken te doen vertegenwoordigen.'¹⁶⁴⁰

¹⁶³⁶ *Handelingen 1949*, 696.

¹⁶³⁷ *Handelingen 1949*, 700.

¹⁶³⁸ *Handelingen 1949*, 700.

¹⁶³⁹ *Handelingen 1949*, 704.

¹⁶⁴⁰ *Handelingen 1949*, 705.

In art. 12-1 wordt de verandering voorgesteld 'regionale organen en instellingen'.¹⁶⁴¹ Onder organen kunnen ook regionale commissies worden verstaan en niet alleen instellingen met het karakter van een stichting, zoals rusthuizen. Besloten wordt dat de diaconieën hierover eerst tot overeenstemming komen met de algemene diaconale raad, waar de deskundigheid zit, en dan pas goedkeuring vragen aan de ambtelijke vergaderingen.¹⁶⁴²

Bij art. 14, 4^e lid vermeldt de commissie van rapport nadrukkelijk te willen spreken over toezicht op de beleggingen. In de kerkenraad kan bij het begrotingsbeleid het beleggingsbeleid aan de orde komen, maar in vele kerkenraden spreken de diakenen hier niet over en aarzelen de andere ambtsdragers hierover vragen te stellen. Dit beraad moet worden bevorderd nu er sprake is van nauwere samenwerking. 'Dit klemt te meer, omdat wij ervan overtuigd zijn, dat er in de Kerk een aanzienlijk diaconaal kapitaal is, dat noch zuiver financieel, noch geestelijk voldoende rente afwerpt. De gedachte: "kerkegeld voor kerke-werk" dient krachtig te worden bevorderd.'¹⁶⁴³

In art. 17 zegt het eerste lid: 'De diakenen maken, mede met het oog op het beleid voor het eerstvolgende kalenderjaar, telken jare een begroting op van de uitgaven en de voor de dekking daarvan nodige inkomsten.'¹⁶⁴⁴ Nieuwpoort vindt dat de begroting weer een nieuwe administratieve last op de kleine gemeenten legt. Wolfensberger wijst erop dat de kleine gemeenten vaak over veel gelden beschikken en evengoed als de grote orde op zaken moeten stellen. Van Dongen zegt dat ook de kleine diaconieën jaarlijks bij hun roeping moeten worden bepaald en moeten nagaan, welke regionale en landelijke taken voor haar verantwoording liggen. De begroting heeft ook een pedagogisch doel. Ze stimuleert de offervaardigheid. Zo wordt het lid aanvaard.

18.4. Het diaconaat in de generale synode in tweede lezing

18.4.1. Art. V

Bij de behandeling van art. V-1 concludeert Rasker terloops dat alle ambten regeerambten zijn geworden. 'Dit is een nieuwigheid, waar hij echter geen bezwaar tegen heeft.'¹⁶⁴⁵

Bij lid 6 stellen enkele classicale vergaderingen voor om bij de 'andere ambtsdragers' die ter classis worden afgevaardigd te lezen 'ouderlingen', 'omdat zij tegen de afvaardiging van diakenen in de meerdere vergaderingen zijn.'¹⁶⁴⁶ De commissie van rapport vindt het niet nodig een wijziging voor te stellen, omdat het slechts om drie classicale vergaderingen gaat.

Van den Akker wijst erop dat het hier om een afwijking van de Dordtse kerkorde van 1619 en van de gereformeerde traditie gaat.

Miskotte antwoordt dat er in elk geval aan moet worden vastgehouden dat in de notie ambt het aspect van het regeren moet voorkomen, wil er onderscheid blijven tussen ambt en bediening. Dan moeten de diakenen ook in het regeren deelnemen.

Gravemeyer acht de aanwezigheid van de diakenen een grote verrijking van de kerkenraadsvergadering. 'Het is een degradatie van het ambt als zij de vergadering moeten verla-

¹⁶⁴¹ *Handelingen 1949*, 714.

¹⁶⁴² *Handelingen 1949*, 716.

¹⁶⁴³ *Handelingen 1949*, 718.

¹⁶⁴⁴ *Handelingen 1949*, 720.

¹⁶⁴⁵ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1287.

¹⁶⁴⁶ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1291.

ten als geestelijke zaken aan de orde komen.¹⁶⁴⁷

Van Ruler zegt dat nader gepreciseerd moet worden wat regeren is. 'Men ziet het regeren nog veel te veel als aparte bezigheid naast andere; in art. III wordt de bezigheid van het regeren niet genoemd. Er is hier sprake van de bezigheid waarin een orde zit, die van Christus-wege moet worden onderhouden.'¹⁶⁴⁸ Regeren ligt niet in de buurt van besturen, 'doch het zoeken van de orde die van Christus-wege in alle werk is opgericht en nagestreefd moet worden.' 'De diakenen regeren mede vanuit deze gereformeerd christocratische visie. Dit is de apostolische aanvat van het kerkambt.'¹⁶⁴⁹ Hij verwijst vervolgens naar het opzicht dat bij de herders en leraren en de ouderlingen is gebleven.

18.4.2. Art. XIX

Bij art. XIX zijn weinig amendementen. Alleen zijn er enkele voorstellen om de aanhef 'Krachtens de gemeenschap in het Heilig Avondmaal en in navolging van haar Heer' te wijzigen.¹⁶⁵⁰ Er zijn zes varianten:

Krachtens het genadeverbond vervult de gemeente ...

In navolging van haar Heer en zo levend uit de liefde van Christus, verzegeld in de gemeenschap aan het Heilig Avondmaal...

Krachtens de gemeenschap aan Christus...

Krachtens het gebod der naastenliefde ...

Krachtens de gemeenschap bij Woord en sacramenten...

Krachtens de gemeenschap aan het heilig avondmaal, in opdracht en navolging van haar Heer.

Eén classicale vergadering wil de aanhef laten vervallen, omdat de diaconale opdracht in de wereld niets te maken heeft met de gemeenschap aan het heilig avondmaal. De commissie ontkent dat. 'Het is geen algemene naastenliefde, die de kerk in haar diaconaat drijft, ook al dient zij daarmee de wereld. "Zij ontmoet in de naaste Christus' broeders in deze wereld." Het is ook een misverstand, dat de formulering van het ontwerp onderstelt, dat alleen de lidmaten de dienst der barmhartigheid hebben te volbrengen. Ter verduidelijking leze men: "krachtens de gemeenschap in het Heilig Avondmaal".'¹⁶⁵¹

Anker vraagt wat er tegen het voorstel van de classis Heusden is om te lezen 'krachtens het genadeverbond'. Honders antwoordt dat het genadeverbond aan God en elkaar bindt, 'maar in het Heilig Avondmaal is er een bijzondere binding aan de verhoogde Heer en aan elkander.'¹⁶⁵² Van Ruler sluit hierbij aan en pleit voor handhaving van de bestaande tekst, 'omdat in het Avondmaal het genadeverbond tot voltooiing komt. Het heeft bovendien een belijdend en aanvaardend karakter.'¹⁶⁵³ Hij waarschuwt het avondmaal niet te individueel te zien. Het wordt gevierd in het midden van de gemeente in haar verschillende gradaties. 'De navolging is geen nieuw element naast het Avondmaal. Elke wijziging die voorgesteld wordt is een verzwakking.'¹⁶⁵⁴

¹⁶⁴⁷ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1291.

¹⁶⁴⁸ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1291.

¹⁶⁴⁹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1292.

¹⁶⁵⁰ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1339v.

¹⁶⁵¹ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1339.

¹⁶⁵² *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1339.

¹⁶⁵³ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1339.

¹⁶⁵⁴ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1339.

De synode besluit de tekst te handhaven.

18.4.3. Ord. 15

Bij ord. 15 vindt geen principiële discussie meer plaats.¹⁶⁵⁵ Er wordt kort van gedachten gewisseld over punten als: of men naast de rekening niet ook de begroting ter inzage moet leggen voor de gemeente,¹⁶⁵⁶ of de rekening voor of na de vaststelling ter inzage moet liggen¹⁶⁵⁷ en andere vragen van deze orde.

Op woensdag 6 december wordt de eindredactie van ord. 15 aanvaard.¹⁶⁵⁸

18.5. Beantwoording van de onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

Over het diaconaat zelf is er in de commissie niet zoveel verschil van mening. Het diaconaat wordt geformuleerd als dienst der barmhartigheid waarbij de gemeente beantwoordt aan haar roeping door het diaconaat. Het diaconaat wordt verankerd in de avondmaalsgemeenschap. Tegelijk worden toch ook de doopleden betrokken in de plicht tot diaconale dienst aan kerk en wereld. Heel de gemeente, doopleden en belijdende leden, zijn geroepen tot dienstbetoon aan elkaar en aan de wereld. Door de directe combinatie van 'dienst aan kerk en wereld' verdwijnt enerzijds het aspect van 'inzonderheid aan de huisgenoten des geloofs' en krijgt anderzijds het apostolaat alle ruimte. Door de wereld in een adem te noemen met de kerk wordt duidelijk dat het apostolaat met woord en daad behoort tot het wezen van de kerk.

De diaken krijgt met een beroep op de Nederlandse Geloofsbelijdenis een volledige en volwaardige positie in de kerkenraad, zodat de dienst van de barmhartigheid door alle vergaderingen heen zal trekken. De gezichtspunten vanuit de diaconia krijgen zelfs de gelegenheid bevruchtend te werken op de censuur en het opzicht. Het apostolaat met de daad moet de hele kerk doortrekken. Dat het de diakenen niet gaat om regeren, maar om dienen komt tot uitdrukking in het feit dat de diakenen hun werkzaamheden willen verrichten in overleg met en in verantwoordelijkheid aan de kerkenraad in zijn geheel. Op deze wijze willen de diakenen het diaconale met het gehele wezen van de kerk verbinden. Bij de formulering van de inhoud van het diaconaat gaat de commissie uit van de nieuwe situatie dat de overheid zich verantwoordelijk weet voor de armoede. De kerkorde formuleert het diaconaat om die reden veel minder als armenzorg, zoals alle eeuwen door het geval is geweest. Het diaconaat krijgt veel meer een functie in het opnemen voor sociale gerechtigheid. Als de overheid daarin tekortkomt is het de taak van het diaconaat de overheid daarop aan te spreken. Tevens krijgt het diaconaat zo de handen vrij voor geheel andere taken, zoals reclassering, kindbescherming, gezinshulp, vluchtelingen­zorg en andere. De inhoud is erg breed. Het omvat sociaal-medische, sociaal-economische en sociaal-pedagogische aspecten. Verschillende elementen waren reeds langer in ontwikkeling. Verder zijn diverse werkzaamheden uit de oorlog ingevoegd, waaronder het opnemen en verzorgen van verdrukten, vervolgd en verdrevenen, inzonderheid van hen die lijden om der gerechtigheid wil.

Door het apostolaat krijgt het diaconaat ook een profetisch accent, waarbij de diakenen de opdracht krijgen om de kerk voor te gaan: 'Het diaconaat, verkerende te midden van

¹⁶⁵⁵ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1652-72.

¹⁶⁵⁶ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1665.

¹⁶⁵⁷ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1666v.

¹⁶⁵⁸ *Handelingen 1950/1951*, deel II, 1817-9.

de sociale noden van het volk, maakt bij voortduring de kerk indachtig aan de taak, om ook overheid en samenleving te wijzen op haar roeping de gerechtigheid in deze te betrachten.' De kerk spreekt door de generale synode profetisch tot overheid en volk. De diakenen hebben de taak de kerk van deze taak en ook van de inhoud ervan voortdurend bewust te maken.

De formulering en de invulling van het nieuwe diaconaat moeten niet alleen herleid worden tot het nieuwe werk dat in de oorlog ontstaan is, maar allereerst verbonden worden met ontwikkelingen die binnen het diaconaat al decennia eerder in gang zijn gezet. Hier kom ik bij de evaluatie van het diaconaat op terug.

Bij de bespreking van het diakenambt komt naar voren dat de commissie eigenlijk het liefst een geheel nieuwe doordenking van de ambten zou hebben gehad, maar om het project niet al te zeer te belasten zich heeft aangesloten bij de traditie van het drievoudig ambt. Van Ruler zegt zelfs dat hij geen klaarheid over de ambten heeft.